

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 16. kozoperska (oktobra) 1850.

List 42.

12 poglavitnih kmetijskih zapoved.

1. Z nobenim novim sadežem se ne pečaj, dokler ni skušnja poterdila, de je kraj in zemlja za-nj.

2. Si v deželi, v kateri zima 5 ali 6 mescov terpi, védi, de ozimina za navadno ne stori dobro.

3. Spremenitev seména, zlasti če ga iz taci krajev dobiš, od katerih je znano, de se sadež posebno dobro obnaša, je eden nar gotovših pripomočkov lepšiga in obilnišiga pridelka. Dobro si to zapomni.

4. Domače séme vzemi iz nar lepših njiv, popolnoma zrélo naj bo, in nikdar ga ne séj ravno tajisto léto.

5. Kar moreš zgódej v spomladi setev opravi; toliko gotovši in obilniši bo pridelk.

6. Setev za ozimino saj nar menj 4 tedne pred nastopam zime opravi.

7. Pregosta setev je boljši kakor preredka; žita pred setvijo nikdar ne namakaj; nobena namaka ne pomaga zoper rijo ali snetje.

8. Skusi, de boš za jaro žito že o jeseni zemljo kar moreš globoko razoral, de se čez zimo perst dobro podéla, ker debele grude razpadejo in rahle postanejo.

9. Bolj globoko ko si zemljo zrahljal in bolj ko je perst rahla, rodovitniši je.

10. Gnoj plitvo podorji.

11. Le tistim sadežem, ktere k rodovitnosti veliko gnoja potrebujejo in pri katerih se ni bati, de bi polégli, kakor zelju, repi, korenju, turšici, konoplji i. t. d. naj se ravno pred setvijo ali sajenjem močno gnojí, drugim ne.

12. Skerbi, de toliko klaje prideláš, de zamo-reš svojo živino dobro rediti.

Kakó pustimu Krasu vesélo pri-hodnost vstanoviti.

(Konec.)

Petič. Te sadiša naj se skušenimu možu ali borštnarju izročijo, de jih bo napravil, obsejal, v njih drevesca za presajo redil, in ob svojim času tudi njih presajanje v presadiše na hribih in berdih poskerbel in izpeljal. Vse dela v sadiših, in v presadiših naj se z dobro vajenimi delavci tedaj vselej le s tacimi opravljajo, de bo delo boljši od rok šlo in de bo dobro storjeno.

Šestič. Prostori za vsakoletno presadiše naj se takole odločijo:

Vsak hrib ali berdo in vsaka versta hribov naj se misli gosto obrašena s starimi drevesi; in naj se prevdari in razsodi, kako bi se vsak tak boršt po redu sekati mogel, to je: kje bi se moglo sekanje začeti, kakošen reden prostor sečnam dati, v kateri versti eno za drugo posekati. Ravno te sečne naj se za presadiše vzamajo, število teh presadiš pa

naj bo edino z léti, v katerih se bodo vsi hribi in berda posaditi mógli, kakor smo že v 4. odstavku rekli.

Sedmič. Pervih 10 presadiš naj se odloči, in v njih naj se paša živine, in vse sekanje derv, ali tudi germov čisto opustí, po potrebi prepové in odverne; vsako léto pa naj se prepovedanim presadišem bližno presadiše v pravi versti in v enakim prostoru pridruži. Kolikor se bo tajisto léto posadilo, kader bodo enkrat posajene drevesca toliko zrastle, de jih živina ne bo objedati mogla — se bo vsako tako odrašeno presadiše, eno za drugim, v enaki versti, kakor je posajeno bilo, paši odperlo, in živina se bo v njih veselo pasla, ker bo boljši in več trave, in tudi senco tam najdla. Do tistiga časa se bo pa trava, v posajenih presadiših, samo s serpam, varno žeti znala.

Ako bi se s tem delam koj začelo, sadiša se že prihodno jesen napravile, potem spomladi obsejale, bi se naš slavni g. Vertovec, brez podaljšanja življenja, že z nami novo oživljeniga Krasa lahko veselil. —

V Gorici na dan 15. septembra 1850.

Jožef Koller.

Ipavska bórja.

(Okrajšani popis g. Matija Vertovca iz slov. berila.)

(Dalje.)

Kakor se bolj mračí, borja zmirej hujši prihaja in gromí, in tuli, in bučí, de se otroci plašijo, zakaj skozi vsako luknjo da drugi glas. Sosed pride, sede na ognjiše vsred družine, in pravi od nesreče, ki se je ravno na cesti pripetila; zdaj jame eden, zdaj drugi škode sedanje borje šteti pri sadnim drevji, pri tertah, ki so že pognale, pri zamudi dela, pri težavi živino prerediti, ker bo treba veliko delj časa paše čakati. Oče potolažijo družino s pohlevno besedo: Nikar obupati otroci! — borje smo imeli, borje bomo imeli, pa kakor dosihmal, nas bo Oče nebeški tudi za naprej milostljivo previdil, — in mati pristavijo: molimo otroci! molimo, de bi Bog tak hud veter potolažil, na Gospodovo besedo bo tihota postala.

Celo noč borja tako strašno bobni in razsaja, de ljudje take ne pomnijo; drugi dan je gora s snegam zakrita, ki seže globoko doli v dolino; sém ter tje vidijo se majhni zameti iz golomraznic, ki še zmirej leté; veliko čisto neznanih in zalih tičev, ki jih je borja, na njih popotovanju, iz visokiga gojzda nazaj v dolino pahnila, je viditi, ali od truda in lakote po gásah mertvih, ali prosečih pred hišami in še clo v hišah potreb-niga živeža; tako trudni, lačni in krotki so, de se dajo z roko prijeti.

Tako je zginila in se skrila tista zala, težko pričakovana, vsa s cveticami opletana devica, ki ji spomlad pravijo. Vse, kar je bilo zeleniga ali cvetečiga, je oparjeno, se posuši in v prah spremeni; koliko mir-

nih in sončnih dni se bo potrebovalo, de se bo zopet ozelenelo!

Ko pride borja 14 dni kasneje, kadar so terte že po pednji dolge mladice pognale, juže, mandra, zadnjič razcefedra ali razcunja in pobere vse njih peresa, de zarodici čisto goli na mladiceh ostanejo. Iz taciga zaroda, ko bi ravno ne obzelenil in poginil, ni veliko pričakovati, zakaj nikoli se ne bo več razrasel na toliko jagod, kakor je bil namenjen. Pa tudi leté, ko so v svojih nar žlahnejih delih ozéble, ali norsko cvetejo, ali operhnejo, de kadarkoli spomladi huda borja zarod zadene, ni v Ipavi dobre vinske létine upati. O sv. Ivanu, če je tursica do dveh pednjev zrasla, jo borja skosi, kakor de bi jo bile svinje zgrudile; če je pa kasneje stebila dognala, jo borja suče, de se naredi pri slednjim stebilu luknja ali jamica do korenin, kar ji v suši zlo škodje. Naj bo pa njiva bolj mokra ali mehka, jo povali vso, de ako ravno kaj donese, vonder več ne vstane. Zrelo žito otrese, ječmen pa do zernica omlati.

Drugači se obnaša borja s travo pokošeno v senó ali v otavo; sperviga jo drega, vzdiguje, objemuje in poljubuje, se ž njo igra, skače, pleše čedalje v večih kolobarjih; jo vtrudi, de se vsa izpoti in posuši; zdaj jo če odnesti, ali trava, zdaj suha, se taciga nepokoja naveliča, ji uide in se ji v kako zavetje skrije, de kmet, ki jo je na večer v tihim vremenu pokosil, je drugi dan kar bilice več na senožeti ne najde. S senam ali z otavo imajo ljudje, če borja pride, zlo veliko opraviti, borja jim ga ne da nikakor spraviti, založijo ga z dilami, rantami, kamnjem i. t. d. in morajo tihiga vremena počakati, de ga domú spravijo.

(Konec sledi.)

Domorodna prošnja.

Vsi Štajarski slovenski p. n. g. duhovniki se prav prav lepo poprosijo, blagovoljno pripomagati v eni za sedajne in prihodne čase močno važni reči.

Še ti teden bode Gračka c. namestnija vsim p. n. g. tehantom poslala dva nemška zvezka našega deželnega zakonika, vsaki tehantiji oba. V enem je stara razdelitva naše kronovine po novih županijah, poglavarstvih i. t. d. Nimamo pak ne starega ne novega kazala, v katerem bi vsi ti kraji, vse vesi, vsi gradi i. t. d. prav slovenski zapisani bili, in ni boljše in krajše poti njih zvediti, kakor vse p. n. g. duhovne in drage domorodce zaupljivo in serčno poprositi, da blagovolijo — vsaki v svoji domači tehantiji in fari — nemškim imenom prave slovenske pristaviti in jih preje bolje z nemškima zvezkoma vred c. k. namestni v Gradec nazaj poslati. — Imamo vse naše kraje enkrat prav zapisane in v zakoniku natisnjene, bode to terdna, vesela podloga in podpora za naše pridhodne zemljovide, zemljopise, dogodbine i. t. d. i. t. d. Ta reč je tedaj jako važna. Zvesto se toraj zanašam, de se vam predragi gospodje! ti trud ne bode vnožal in da bote radi uslišali mojo ponižno, serčno prošnjo. „Kdor prosi, dobi.“ Srečno!

V Gradcu 13. oktobra 1850.

Dr. Muršec.

Še eno oglasilo zastran besede „župan“ in „nadžupan“.

(Dalje.)

Zdej pojdimo na dalje. Iz posameznih srenj ali županij vkup vzetih obsoj tista širji srenja ali občina, ktero Nemci „Bezirksgemeinde“ imenujejo. Bezirk ni nič družiga, kakor širji okolica, za ktero nekteri v slovenskim besedo kanton vpeljati želé. To je scer lepa, vender tuja in torej sama na sebi neumevna beseda. V Francoskim jeziku kanton ravno toliko pomeni, kakor pri nas kot, stran ali pa kraj. Pervi

besedi: kot, stran, ne daste za imé Bezirk nič pripravniga poména, in kotna ali stranska srenja, bi pri nas le tako srenjo pomenila, ktera v kotu ali na stranileži; pa iz besede kraj se dajo pripravne iména sestaviti, postavim, okraja ali okrajna; ali pa tudi iz besede okoli iména: okoliše ali okolina, kteri bi se dale lahko za širji okolico ali Bezirk rabiti. Nam bi skorej nar bolj imé okrajna dopadlo, ki je že tudi nekoliko v navadi. Potem takim bi se utegnila Bezirksgemeinde: krajska ali okrajna ali okolin-ska srenja ali občina imenovati. — Vi si bote odbrali ali pa sami naredili tako besedo, ki se vam bolj pravna ali gladka zdi. —

Iz več okrajnih ali okolinskih občin pak nastane zadnjič nar širji občina, ktero Nemci Kreisgemeinde imenujejo. Kreis pomeni v nemškem jeziku v enaki zvezi: širji okrajno; v slovenskim so pa do zdaj tako okrajno nekteri okrožje, drugi pa po nemški šegi: kresijo imenovali. Po naši misli pa bi se utegnili morebiti bolj lično krogovina imenovati. Pa morebiti bote vi kaj boljšiga znajdlj; zakaj potrebno je, de se veči in manjši okrajne že po imenu razločijo, kakor se tudi v nemškem zgodi. Če bote pa poprejšnje imé poterdili, tako se bo potem Kreisgemeinde krogovinska občina imenovala. — Tako smo zdej z mnogimi razločki srenj ali občin pri koncu. Nar manjši srenja ali občina je tedaj županijska, naj bo že mestna ali kmetovska; druga in veči je okrajna ali okolinska in tretja ali nar veči krogovinska občina. Zdej pak je še treba, de se k prednikom teh občin obrnemo in za nje pripravne iména poišemo.

Predsedniki imenovanih srenj ali občin, (zunaj županije) so dvojni, namreč, srenjski in cesarski, potem, ki so ali od srenje zvoljeni, ali pa od cesarja ali viši vladije postavljeni. Nar pred hočemo imena srenjskih prednikov prevdariti.

Prednik nar manjši okolice ali županije od proste srenje izvoljen, se imenuje, kakor véste, s staro in lepo slovensko besedo župan, ktera bo zdaj zopet k svoji nekdanji časti pripeljana. Pa zraven tega iména bi se zamogel po soimenskim (synnonimisch) tudi še z mnogimi drugimi pripravnimi perimki, postavim, srenjekar ali osrenjekar, srenjski starašina,¹⁾ srenjski oskerbnik, in narlepši srenjski oče imenovati. — Pa tudi srenjski svetovavci, ki so po tem svojim poklicu v nar bližnji zvezi s županam, bi se utegnili zunaj poprejniga iména z lepim nazivkam: županovci od drugih razločiti. Ravno tako bi tudi ne bilo napčno, ko bi se mestni župan krazločku od kmetovskega: mestni prednik ali mestni starašina ali pa tudi z eno besedo mestnik ali grajšnik ali gradinski (od grad, Burg) imenoval.

Tiste dva prednika pa, ki se vsaki okrajni ali krogovini (če te iména dovzamete) od srenjskih odbornikov za glavo ali vódeja okrajniga in krogovinskega odbora izvolita, in kterima Nemci Obmann, to je, verhna moža pravijo, bi se utegnili po naši misli morebiti dosti prisladno: preodbornika ali predbornika imenovati, zato namreč, ki sta zmed vsih odbornikov preodbrana, ali pa tudi pervaka, nadnika, verhovca, preverstnika i. t. d. ker sta od celiga odbora za prva ali prednika izvoljena. Vender, ker bodo nju opravila županskim zlo enake, bo morebiti nar bolji, ju po izgledu zlagovcev srejske postave: okrajniga in krogovinskega župana zvati. Če bi vam pa namesti iména: okrajni župan zavoljo kratkote morebiti imé: nadžupan bolj dopasti

¹⁾ Starašina je pri nekterih Slovanih také imenitno imé, de clo deželskega poglavarja: starašina imenujejo. Tudi stari Rimci, nar imenitniši ljudstvo prednih časov, so svojo nar viši gosposko »Senat«, to je, starašinstvo imenovali.